

УДК [2-67:94](477.8)

І. Є. НИКОЛАЄВ, Г. М. МАРИНЧЕНКО

м. Миколаїв

СВІДКИ ЄГОВИ В УКРАЇНІ: ВІД СТАНОВЛЕННЯ ДО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Розкрито історію виникнення та розвитку релігійної течії Свідків Єгови в Україні. Проаналізовано стан громад в повоєнний період на прикладі діяльності релігійної громади в Миколаївській області.

Ключові слова: релігійні громади, релігійне вчення, Свідки Єгови, судовий процес, «хрущовська відлига», пропаганда.

Україна є багатонаціональною державою, що і зумовлює широке конфесійне розмаїття в середині держави. Релігійна мережа в Україні станом на 1 січня 2014 р. представлена 57 віросповідними напрямками, в межах яких діє 37209 релігійних організацій, в тому числі 89 центрів та 297 управлінь, 35646 релігійних громад (справами церкви опікується 32456 священнослужителів), 519 монастирів (чернечий послух несуть 691 ченці), 3369 місій, 83 братства, 206 духовних навчальних закладів (навчається 18229 слухачі), 13104 недільних шкіл. Висвітленням релігійного життя займаються 380 церковних друкованих засобів масової інформації. Для проведення богослужінь релігійні організації використовують понад 23 тис. культових та пристосованих під молитовні будівлі [3].

Однією з найпоширенішою конфесією є релігійні організації Свідків Єгови в Україні. Історія Свідків Єгови в Україні нараховує вже більше ста років. Однак на сьогоднішній день відсутні наукові дослідження з діяльності даної релігійної течії в Україні.

Дана розвідка покликана пролити світло на становище релігійної течії свідків Єгови в Україні, з урахування регіональної специфіки в повоєнний період. На основі матеріалів фонду КПУ Державного архіву Миколаївської області та матеріалів обласної газети «Бугская заря», розкрито ставлення радянської влади до досліджуваної релігійної течії в повоєнний період.

Засновник організації під час візиту до Європи у 1911 р. мав заплановану лекцію у Львові, проте через спротив місцевої єврейської громади вона не відбулась. Низка зацікав-

лених людей попросила, щоб їм надіслали відповідну літературу і отримувала її від німецького філіалу Товариства вартової башти. Після війни громади Свідків Єгови продовжували засновуватись і в Галичині, і на Буковині. У 1922 р. в буковинському селі Колінківці відбулось перше хрещення – Степана Кольца. У 20-х рр. XX ст. групи прихильників Товариства почали виникати і на Закарпатті. А у Львові на вулиці Пекарська, 91 відкрито офіс дослідників Біблії, який став зв'язковим центром із Брукліном та отримував звітти літературу. У 1926 р. в закарпатському селі Великі Лучки відбувся перший конгрес Свідків Єгови на українських теренах. У 1928 р. конгрес відбувся і у Львові. З 1927 р. заснуються групи на Волині, яка на той час, як і Галичина, входила до складу Польщі. Найуспішнішою місією Товариства була закарпатська (Закарпаття входило до складу тодішньої Чехословаччини), там постав і перший Зал царства. У 1932 р. Зал для зібрань з'явився у селі Діброва, а згодом – в селах Солотвино і Біла Церква [8].

Першу книгу Товариства переклали українською мовою у 1918 р., стараннями українських емігрантів в США і Канаді. Уродженець Сокаля, Е. Зарицький, родина якого емігрувала до Канади у 20-х роках, зайнявся повноцінним служінням перекладу літератури Товариства українською мовою. У 1928 р. у Вінніпезі (Канада) Товариство придбало будинок, який став центром для перекладів літератури українською мовою. Паралельно з цим Е. Зарицький записував платівки з проповідями, які використовувались для місії. Зарицький займався перекладами впродовж 40 років і у 1964 р. його змінив М. Саранчук [9].

У 1920–30-х рр. громади Галичини і Волині підпорядковувались філіалу в польському місті Лодзь. На 1939 р. в Польщі нараховувалося 1100 вісників, половина з яких – українці. Паралельно із Західною Україною проповідники Товариства вели місію і на східних українських землях. На початку ХХ ст. у вугледобувний район поблизу Харкова приїхав проповідник Трумпі з Швейцарії. У 20-х на хуторі Любимівський пост та в селі Калинівка засновано перші групи вивчення Біблії. У 1928 р. в Харкові проведено невеликий конгрес, який організував канадієць Джордж Янг. Організовано групи в Києві та Одесі.

З початком Другої світової війни діяльність Свідків Єгови на українських теренах призупинена. Багато членів заарештовано, а ті, що залишились, пішли у підпілля. Особливо багато Свідків Єгови постраждало через відмову йти в армію. Протягом повоєнних років в СРСР заарештовано більшість провідних членів організації. Їх затримували за друкування літератури, за відмову вступати до армії та йти на вибори, а також за відмову віддавати дітей в піонери і комсомол. Сама лише належність до Свідків Єгови вже була причиною для ув'язнення [4, 295].

Так, доволі показовими стали події на Николаївщині в повоєнний період. Управління КДБ при РМ УРСР по Николаївській області заарештовано керівників єговістського підпілля на території Николаївської та Одеської областей: Парасковія Нижник (керівник одеської «стрєфи»), Яків Лєсюк, Микола Ковальчак та Петро Олєфіренко (діяли в Доманівському та Первомайському районах).

Судовий процес відбувся з 7 по 11 липня 1959 р. в Первомайському міському Будинку культури за головування голови обласного суду Г. В. Баклана, при народних засідателях М. Д. Линичук, М. Ф. Буликіні, секретарі Н. Е. Кожемакіній за участю державного обвинувача, заступником прокурора Николаївської області, радника юстиції С. Ф. Скопенко, громадського обвинувача, директора Первомайської школи № 9 В. І. Васильєва, експерта, кандидата філософських наук Л. А. Бондарєва та адвокатів П. П. Костенко, І. О. Панкратьєва, Н. М. Дмиренко, Н. Є. Золотарєвой [2, арк. 93].

Підсудні обвинувачувались за статтями 7 та 9 Закону від 25 грудня 1958 р. за кримінальну відповідальність за державні злочини. В них вилучено зашифровані звіти, в яких відображено склад організації та робота, яка нею проводилась.

Після арешту і засудження в червні 1958 р. П. Т. Харчія, «Одеську стрєфу» очолила П. Ю. Нижник, яка повернулася з ув'язнення. Після звільнення вона одразу зв'язалася із Станіславським центром, де отримала вказівки щодо діяльності стрєфи, а потім і очолила її, об'єднавши 154 єговісти в семи «групах»: Первомайську та Старо-Головльовську Николаївської області, Одеську, Лукашівську і Цебриківську Одеської області, Кіровоградську та Сухобезводневську Горьківської області [2, арк. 94].

Зашифровані звіти про діяльність «груп», а також гроші, зібрані в так званий «фонд доброї надії» Нижник передавала керівництву Станіславського центру. Звідти через зв'язківців звіти передавались до «Всесвітнього єговістського центру» в Брукліні. В Станіславському центрі отримувала літературу (журнали «Башта варті», «Інформатор», інструктивні листи) і поширювала їх у «групах» [2, арк. 95].

В березні 1959 р. в с. Ст. Головлево Доманівського району й с. Кінецьпіль Первомайського району в П. Олєфіренко, М. Ковальчак та Я. Лєсюка вилучено значну кількість єговістської літератури. Основний зміст якої зводиться до пропаганди, що боротьба за мир це пуста справа та заперечення мирного існування народів. «Дружба между народами означает вражду к господу».

Представники секти відмовляються служити в лавах армії, захищати територію Батьківщини. Так, відмовилися від служби в роки Другої світової війни єговісти Яків Лєсюк, Микола Ковальчак та Гєлярій Філюк (Первомайський район), Олєфіренко Петро, Цикош Микола, Бабінець Андрій, Хомин Станіслав (Доманівський район) [5].

Так на запитання державного обвинувача: «Кто же, по-вашему, должен был бы защищать нашу Родину в случае, если бы агрессорам удалось развязать новую мировую войну?» – Олєфіренко відповів: «Меня это не касается».

Так, слідству стало відомо, що всі троє обвинувачуваних раніше вже неодноразово судилися за державні злочини, але достроково звільнялися від покарання. Однак, це не відвертало їх від релігійних вподобань та релігійної діяльності. Так, Я. Лесюк, будучи звільненим від покарання в травні 1956 р., одразу розгорнув підпільну діяльність. Побувавши в Челябінській, Львівській та Іркутській областях, встановив зв'язки з односторонцями по вірі, добуваючи через них антирадянську літературу, шифр для зв'язку, виступав з проповідями, вербував нових «свідків Єгови».

Прибувши в серпні 1957 р. в с. Кінецьпіль Первомайського району, Лесюк стає керівником секти і веде активну пропагандистську діяльність.

Більше 20 років проповіддю єговізму займався Ковальчак. У себе на квартирі, серед робітників Первомайського каменедробильного заводу, на квартирах односельчан куди потрапляв під різними приводами, розповідав людям про релігійне вчення, вербував нових членів. Серед них учнівська молодь, яка після вступу у секту залишала школу, переставала ходити в кіно, клуб, стала замкнутою та нелюдимою. На суді Ковальчак стверджував, що освіта людям, як така не потрібна, що людина повинна старатися краще пізнати слово боже та заслужити любов бога Єгови, щоб тим самим уникнути покарання під час «армагедону».

Літературу, яку отримував з різних джерел, зберігав у спеціально обладнаних чотирьох схованках. Один з них (табурет) представлено у суді. Через Ковальчака єговісти з інших областей підтримували зв'язок з керівниками підпілля. Він регулярно інформував «центр» про роботу організації, отримував від нього керівні вказівки та доводив їх до односторонців [6].

Всі підсудні підтверджували тезу про неминучість світової війни, що повністю співпадає з ідеями взятими з літератури, що видавалася в США, як наприклад «Башня стражи», «Після армагедону – новий божий світ» та ін.

В засобах масової інформації того часу, зокрема на сторінках обласної газети «Бугская заря», зазначалося, що вони намагаються відірвати радянських людей від актив-

ного суспільного та політичного життя. Вони забороняють вступати в комсомол та піонери, відвідувати клуби, приймати участь у різних політичних заходах, поширюють ненависть до науки та освіти, забороняють дітям ходити до школи. Так, К. Цикош, що проживає в с. Ст. Головлево, відвідує зібрання секти, не дозволяє доньці Ганні 1942 року народження ходити в клуб, кіно та на танці. 1953–1956 рр. єговіст М. Цикош (с. Ст. Головлево) за антирадянську діяльність знаходився в місцях позбавлення волі. За цей час у нього померла жінка. Діти знаходились на утриманні колгоспу та отримували допомогу від держави. Син Лука добре навчався в школі та приймав участь у художній самодіяльності. Коли ж Цикош повернувся з місць позбавлення волі, Лука перестав приймати участь у самодіяльності, став замкнутим. Згодом Лука взагалі залишив школу. Під впливом батька, залишив навчання в 6 класі і Цикош Михайло. Єговісти В. Л. Ковальчак та його жінка М. О. Ковальчак (с. Кінецьпіль) в 1958–1959 н. р. забороняли сину Володимирі, учню 1 класу, співати в школі разом зі всіма дітьми радянські пісні [1, 2].

Крім того єговісти пропагандують крадіжки та практично займаються розкраданням державної та колгоспно-кооперативної власності. Так, керівник єговістів с. Ст. Головлево П. Олефіренко заявляв, що відповідно до вчення дозволяється розкрадання колгоспної власності, і сам неодноразово затримувався з награваним колгоспним майном та продукцією. В 1957 р. Олефіренко у лісопосадці вирубав 15 дерев, крав в колгоспі силос, а його дружина Єва, працюючи в колгоспі дояркою, підливала у молоко воду. осуджено за розкрадання колгоспної соломи і єговіста Бабінець Федора в грудні 1958 р. Єговіст М. Чудієвич, працюючи вантажником на Первомайському цукрово-молочному комбінаті, в 1958–1959 рр. систематично займався крадіжкою будматеріалів та цукру, за що і осуджено [1, 2].

В с. Кінецьпіль Первомайського району, проживає Ронькер Іван Карлович разом з дружиною та трьома дітьми. Ронькер часто сварився з дружиною. Використовуючи сімейні негаразди, керівник Кінецьпільської групи Лесюк Яків та інші сектанти почала

доводити Ронькеру, щоб він увірував в бога Єгови, який після «армагедону» дасть йому іншу праведну жінку, якщо теперішня не стане віруючою. Вступивши в секту єговістів, Ронькер почав втягувати туди і жінку Олену, а коли вона категорично відмовилась від цього, почав її бити. Не добившись цим згоди від жінки, він покинув родину і пішов з дому. Лесюк Яків, використовуючи важку хворобу Осивальської Людмили Матвіївни, втягнув її в секту. Єговісти с. Забари М. Ковальчак та його жінка Марія, знаючи що жителька села В. Янковська розійшлася з чоловіком та сильно переживає сімейний розлад, почали навіювати їй «Була б ти з нами, то знайшла б собі вірного чоловіка, який би тебе ніколи не залишив». Так Ковальчак втягнув до секти Янковську Валентину. В с. Ст. Головлево Доманівського району проживає переселенка з Дрогобичської області К. Бабінець, 1922 р. н. Після смерті першого чоловіка, вийшла заміж за Бабінця Федора, 1933 р. н. Від першого чоловіка в неї троє дітей та двоє – від Федора. Єговісти тривалий час умовляли Катерину вступити до секти, але вона відмовлялася. Тоді вони розповсюдили чутки про зраду Федора, що він молодший за неї і покине її та одружиться з іншою. А якщо він буде у секті, то цього не станеться. Так, Катерина вступила у секту, а згодом залучила і Федора, і його сестру Христину.

Судовий процес мав стати показовим. До участі у роботі суду залучено районну та обласну пресу, яка майже щодня подавала на шпальтах інформацію з залу судового засідання [1; 4–7]. Велася навіть кінозйомка для створення короткометражного пропагандистського фільму.

Під час суду свідчення дали 68 свідків, в тому числі 20 єговістів. Сильне враження справив виступ експерта кандидата філософських наук Л. Бондарева. Він дав аналіз єговістської літератури і показав, що вона вся реакційна.

Як зазначає у звіті секретар Миколаївського Обласного комітету КПУ О. Мальонкін: «За час судового процесу жодного жалю щодо обвинувачених і взагалі єговістів не було. Навпаки, присутні в залі і на площі громадяни з обуренням засуджували ворожу діяльність єговістів» [2, арк. 104].

Обласний суд, керуючись Законом від 25 грудня 1958 р. «Про кримінальну відповідальність за державні злочини», засудив: П. Нижник та П. Олефіренко за ст. 7 ч. II та 9-й до 10 років ув'язнення, Я. Лесюка за ст. 7 ч. II та 9-й до 6 років ув'язнення, а М. Ковальчака за ст. 7 ч. II і 9-й до 5 років ув'язнення. Крім того, суд виніс ухвалу про притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 89 КК УРСР за дачу завідомо неправдивих показань свідків єговістів М. Чудієвіча, І. Чудієвіча, І. Русіна, та М. Цикоша. Під час судового процесу, крім С. Філюса, порвали з єговістами виступала в суді Ключка Марія і син підсудного Ковальчака – Степан, учень 7 класу [2, арк. 104].

Використовуючи матеріали судового процесу, обласна партійна організація проводить роботу по викриттю ватажків сектантських і церковних організацій та відриву трудящих від їх впливу.

В радянський час серед українських Свідків Єгови стався тимчасовий розкол через те, що деякі діячі пішли на компроміс із владою та інформували державні органи про діяльність організації. Проблема була вирішена лише на початку 70-х років. Починаючи з 1965 р. радянська влада дещо послабила репресії щодо Свідків Єгови. Тим членам організації, які раніше були виселені до Сибіру, дозволено пересуватись територією СРСР. Наступна хвиля репресій пройшла у 1983–1984 роках, коли на Східній Україні відбулось кілька судових процесів проти членів організації. Полегшення наступило лише у 1989 р., коли українські Свідки змогли відвідати конгрес у Польщі, а у 1990 р. організація отримала право на легальну діяльність. Релігійну організацію Свідків Єгови офіційно зареєстрували в Україні 28 лютого 1991 р. – це була перша реєстрація Свідків Єгови на території тепер колишнього СРСР.

В 1991 р. Моріс Саранчук, який з 1964 р. керував процесом перекладів літератури, передав цю справу в німецький філіал Товариства, куди приїхали працювати перші п'ять вісників з України. Згодом роботу перенесено до польського філіалу, а ще пізніше – до ново-збудованого Бетелю в Брюховичах, біля Львова. Будівництво розпочалось у 1998 р. і

завершилось посвятою приміщення філіалу 19 травня 2001 р. На сьогодні в Україні зареєстровано 1030 громада Свідків Єгови [3]. Найбільша кількість громад сконцентрована в Закарпатській області.

Однак, останнім часом представники даної релігійної течії розгорнули активну діяльність. Майже щодня на вулицях можна зустріти представників цієї громади з запрошенням відвідати збори, прочитати літературу. А інколи навіть просто дзвонять у двері, з пропозицією поговорити про віру, кінець світу і спасіння душі, тощо.

Отже, дослідження діяльності релігійної течії Свідків Єгови потребує більш детального та ґрунтовного вивчення у різні періоди української історії.

Список використаних джерел

1. Голубев В. Вот оно, «обличье слуг божьих» / В. Голубев // Бугская заря. — 1959. — № 131 (4810). — 5 июля. — С. 4.

2. Державний архів Миколаївської області, ф. 7, оп. 8, спр. 969, 184 арк.
3. Інформаційний звіт Міністерства культури України про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні (за 2013 рік) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article>.
4. Кантеров И. Я. Свидетели Иеговы // Религиоведение. Энциклопедический словарь. — М., 2006.
5. Климович И. Вот оно, «обличье слуг божьих». На судебном процессе над группой антисоветского иеговистского подполья / И. Климович, В. Компаниец // Бугская заря. — 1959. — № 134 (4813). — 9 июля. — С. 4.
6. Климович И. Вот оно, «обличье слуг божьих». На судебном процессе над группой антисоветского иеговистского подполья / И. Климович, В. Компаниец // Бугская заря. — 1959. — № 135 (4814). — 11 июля. — С. 2.
7. Климович И. Вот оно, «обличье слуг божьих». На судебном процессе над группой антисоветского иеговистского подполья / И. Климович, В. Компаниец // Бугская заря. — 1959. — № 136 (4815). — 12 июля. — С. 4.
8. Офіційний сайт Свідків Єгови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jw.org/uk/>.
9. Jehovah's Witness / Britannica Encyclopedia of World Religion, Encyclopaedia Britannica, Inc., 2006.

I. NIKOLAEV, G. MARINCHENKO

Mykolaiv

JEHOVAH'S WITNESSES IN UKRAINE THE FORMATION OF THE PERSECUTION IN THE POSTWAR PERIOD

Reveals the history of the religious movement and development of Jehovah's Witnesses in Ukraine. The condition of the community in the post-war period as an example of community Mykolaiv region.

Keywords: religious communities, religious doctrine, Jehovah's Witnesses, the trial, «Khrushchev thaw», propaganda.

И. НИКОЛАЕВ, А. МАРИНЧЕНКО

г. Николаев

СВИДЕТЕЛИ ИЕГОВЫ В УКРАИНЕ: ОТ СТАНОВЛЕНИЯ К ПРЕСЛЕДОВАНИЯМ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

Раскрыто историю возникновения и развития религиозного течения Свидетелей Иеговы в Украине. Проанализировано состояние общин в послевоенный период на примере общины Николаевской области.

Ключевые слова: религиозные общины, религиозное учение, Свидетели Иеговы, судебный процесс, «хрущевская оттепель», пропаганда.

Стаття надійшла до редколегії 20.03.2015 р.